

Russocki, Stanisław

"Assamblies and representation in Languedoc in the thirteenth century",
Thomas N. Bisson, Princeton University
Press, 1964 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 59/2, 320-323

1968

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

takich jak *legio*, *acies*, *agmen*, *cohors*, *phalanx*, *scara* i in. Na marginesie dodajmy, że wobec wysuwanej w naszej literaturze hipotezy o trójkowodziesiętnym systemie organizacji wojska (A. Nadolski i piszący te słowa) można podnieść zastrzeżenie, czy nie jest to jednak tylko język źródeł, operujących swoistą symboliką (np. u Galla)? Kolejnymi zagadnieniami omawianymi przez Chocę są — wyszkolenie wojska (s. 101—110) i jego dyscyplina (s. 111—121), zaopatrzenie (s. 122—133) i „zabezpieczenie zdrowotne” (s. 134—140), po czym następuje długi rozdział o uzbrojeniu (s. 141—238), w którym wykorzystano bardzo różnorodny materiał źródłowy, od archeologicznego po zabytki iluminatorstwa i porównawczy, w tym szeroko polski. Następnie Choc omawia zagadnienia strategii (s. 240—319) — rozpoznanie strategiczne i jego formy (ta część w innej redakcji była wcześniej publikowana jako artykuł pt. „Nejstarší průzkum v našem vojenství”, „Historie a Vojenství”, 1964, s. 793—803), plan wojny (nie przesadzajmy jednak, że zawsze takowy był!), mobilizacja i koncentracja wojska, pora i czas trwania wojny (rozwijając rozważania K. Schünnemanna, A. Nadolskiego i in. zaobserwował autor interesujące prawidłowości w odniesieniu do stosunków czeskich), jej koszty (czemu nie wyodrębniono osobnego podrozdziału?), wreszcie strategia zaczepna i obronna. Część tego rozdziału pt. „Obraň raně feudálních Čech” była opublikowana w nieco innej wersji w „Historie a Vojenství” (1963, nr 4, s. 577—610), gdzie autor załączył cenne dodatki — pierwszy ilustrujący położenie ważniejszych *zemských bran* i drugi — ciekawą mapę „System obrony granic około r. 1250” — teraz pominięte z niewątpliwą szkodą dla książki. Geograficzno-historyczne rozważania autora zainteresują badaczy stosunków polsko-czeskich, zwłaszcza wojenno-politycznych; szkoda, że nie wykorzystano tu w pełni polskiej literatury geograficzno-historycznej, zwłaszcza dawnych prac W. Semkowicza⁴. Z zagadnieniami omawianymi w tym rozdziale łączy się także artykuł P. Chocę pt. „Doudlebska přeseka” ogłoszony niedawno w czasopiśmie „Jihočeský Sborník Historický”, 1966, nr 1—2, s. 1—7. Podobnie jak poprzedni, skonstruowany został rozdział o taktyce (s. 320—447), w którym omówiono kolejno: rozpoznanie taktyczne, marsz i przemieszczenie wojska, tabor, nawiązanie styczności z nieprzyjacielem, szyk bojowy, bój w polu, walka o grody i miasta. Swoje rozważania zamyka P. Chocę krótkim rozdziałem o pokoju (s. 448—452) i podsumowaniem całości pracy (s. 453—460). Zabrakło tu miejsca na zanalizowanie całej prawnej i ideologicznej problematyki zawierania pokoju, co zapewne wynika z wojskowo-historycznego charakteru pracy oraz jej adresowania do stosunkowo szerokiego kręgu czytelników (nakład 2500 egzemplarzy). Na s. 461—518 znajdują się przypisy; spisy źródeł i literatury, rycin i ilustracji, indeks rzeczowy i spis rzeczy dopełniają całości. Po s. 448 zamieszczono 23 ryciny na kredowej wkładce. Forma wydawnicza bez zarzutu — oprawa płócienna, obwoluta.

Dzieło P. Chocę zasługuje na bardziej wnikliwe omówienie niż to, jakie mogliśmy tu przedstawić. W porównaniu z analogicznymi pracami polskimi autor ogarnął szerszy krąg zagadnień, starał się je omówić możliwie wnikliwie. Zdystansował on swych polskich kolegów po piórze.

Andrzej Feliks Grabski

Thomas N. Bisson, *Assemblies and representation in Languedoc in the thirteenth century*, Princeton University Press 1964, s. XII, 367.

Pisanie recenzji z książki mającej charakter regionalnego studium, wydanej w dodatku przed czterema laty, wymaga niewątpliwie uzasadnienia. Przede wszystkim recenzentowi udało się zdobyć egzemplarz dopiero przed rokiem. Po wtóre

⁴ W. Semkowicz, *Geograficzne podstawy Polski Chrobrego*, KH 1925; tenże *Historyczno-geograficzne podstawy Śląska*, [w:] *Historia Śląska* t. I, Kraków 1933.

walory merytoryczne opracowania skłaniają do jego prezentacji. Prace formalnie regionalne, faktycznie ukazujące szerokie horyzonty i problemy, pisane w oparciu o gruntowną znajomość źródeł, w tym rękopiśmiennych, w dodatku nowatorskie pod względem metodycznym, przez dziesiątki lat nie ulegają dezaktualizacji.

T. N. Bisson, młody profesor Uniwersytetu w Swarthmore (USA), rozpoczął swoje badania nad instytucjami ustroju południowej Francji w 1955 roku. Poza omawianą tu książką jest on autorem kilku interesujących prac na tematy związane z terenem jego studiów¹. Razem wzięte stanowią one poważny wkład do badań nad ciągle mało jeszcze znaną historią ustroju południowej Francji w wiekach średnich.

W swych badaniach nad udziałem poszczególnych grup feudalnego społeczeństwa w sprawowaniu władzy i rządów w skali regionalnej czy ogólnopaństwowej, uczeni francuscy ograniczali się przeważnie do analizy ukształtowanych już zgromadzeń stanów prowincjonalnych lub generalnych. W rezultacie powstawanie instytucji przedstawicielskich wiązali oni dopiero z okolicznościami towarzyszącymi bezpośrednio zwołaniu tych czy innych rodzajów zgromadzeń. Te ostatnie, w ślad za definicją sformułowaną przez L. Cadier jeszcze w 1888 r., utożsamiano ze „spotkaniem trzech stanów ukonstytuowanym w regularne, periodycznie zwoływane zgromadzenie, wyposażone w pewne uprawnienia o charakterze politycznym i administracyjnym, spośród których najważniejszym było udzielanie zgody na nadzwyczajne podatki”². Takie założenia badawcze powodowały w rezultacie, że uwadze uczonych francuskich uchodziły czynniki, w oparciu o które na początku XIV stulecia Filip Piękny mógł się odwołać do opinii tak szerokich kręgów społeczeństwa i co ważniejsze znaleźć w nich zrozumienie i posłuch. Dostrzegano wprawdzie już dawniej, że szczególnie we Francji południowej już od schyłku XII w. na zebraniach lennych *curiae* występowała mieszczaństwo, nie wyciągano stąd jednak dalszych wniosków³. Trzeba było dopiero obcokrajowca nieobciążonego pewną sumą schematów myślowych, by uzyskać nowe spojrzenie na poruszane tu sprawy.

Jak to stwierdza sam Bisson, nie pisał on historii ani stanów langwedockich, ani zaczątków zgromadzeń stanowych na tamtejszym gruncie, stanowiącym najpierw obszar, na którym rozciągała się władza hrabiów Tuluzy (do 1246 r.), następnie Alfonsa z Poitiers (do 1271 r.) i wreszcie królów francuskich. W kolejnych rozdziałach opisane zostały zgromadzenia feudalno-lenne i prowincjonalne w latach 1180—1271 (s. 20—101), zgromadzenia diecezjalne w latach 1170—1271 (diecezje stanowiły na tamtejszym terenie jednostki podziałów administracyjnych zarówno kościelnych, jak i świeckich) (s. 102—136), zaczątki administracji kapetyńskiej w latach 1226—1271 (s. 137—185), zgromadzenia seneszałów Beaucaire i Carcassonne w latach 1254—1275 (s. 186—228), przemiany dokonujące się po opanowaniu terenu przez Kapetyngów do końca XIII w. (s. 229—288). W ramach wniosków końcowych (s. 289—299) ukazał autor główne linie dalszego rozwoju zgromadzeń na początku XIV stulecia. Całość pracy uzupełniają dwa dodatki zawierające charakterystykę zgromadzeń odbywanych w miastach i publikację ważniejszych tekstów źródłowych, indeks, bibliografia oraz mapa regionu.

¹ T. N. Bisson, *Coinages and royal monetary policy in Languedoc during the reign of Saint Louis*, „Speculum” t. XXXII, 1957, s. 443—469; tenże, *An early provincial assembly: the General Court of Agenais in the thirteenth century*, tamże t. XXXVI, 1961, s. 15—50; tenże, *Negotiations for taxes under Alfonse of Poitiers*, [w:] *XII-e Congrès International des Sciences Historiques*, Wien 1965, *Etudes Présentées à la Commission Internationale pour l'Histoire des Assemblées d'États* [cyt. dalej: *Etudes...*] t. XXXI, Louvain 1966, s. 75—102.

² Por. L. Cadier, *Les États du Béarn*, Paryż 1888, s. 1.

³ Por. ostatnio A. Marongiu, *Il parlamento in Italia del medio evo e nell'eta moderna*, Mediolan 1962, s. 80 nn., gdzie przytoczono dawniejsze opinie.

Główne osiągnięcia autora w zakresie stwierdzeń o charakterze ogólniejszym można próbować (nie jest to łatwe, gdyż T. Bisson jest nader ostrożny w formułowaniu szerszych uogólnień) przedstawić w sposób następujący: 1. Bardzo wczesna (przełom XII i XIII w.) praktyka zwoływania na zgromadzenia *curiae* ludzi z miast i miasteczek doprowadziła do tego, że już w drugiej połowie XIII w. wyrobiły się na tym terenie zasady reprezentacji, wysyłania na zgromadzenia wyposażeń w odpowiednie pełnomocnictwa mandatariuszy. Zgodnie z dotychczasowymi ustaleniami uważano, że instytucje przedstawicielskie rozwinęły się najwcześniej we Włoszech i w Hiszpanii⁴. Jest to więc jeszcze jeden argument dla tych, którzy widzą wiele zbieżności pomiędzy ustrojem tego ostatniego państwa a południem Francji. 2. Ludność wzywano na zebrania w różnych celach, sądowniczych, administracyjnych, szczególnie zaś wojskowych. W związku z tym już około połowy XIII w. wyrobiły się stałe, szczegółowe formuły odpowiednich wezwań. 3. Początkowo, zgodnie z zasadami ustroju lennego, uczestnictwo w zgromadzeniach stanowiło jedynie obowiązek dla wzywanych. Jednak w ciągu XIII stulecia zarówno poszczególni panowie feudalni, jak i miasta, zaczęły wywierać coraz realniejszy wpływ na bieg spraw państwowych, zakres przyznawanych im przywilejów, czy sprawy finansowo-monetarne. 4. Fakt zwoływania rozlicznych zgromadzeń przyczynił się do wytworzenia jeśli nie teorii, to na pewno praktyki w tej dziedzinie, stanowiącej istotny element kultury politycznej mieszkańców. 5. Dlatego też, w każdym razie w odniesieniu do południa Francji, wiek XIII uznać należy za okres, w którym zrodziły się i ukształtowały instytucje parlamentarne. Najpewniej działo się to nie bez wpływu żywo rozwijającej się w takich ośrodkach jak Montpellier czy Tuluza nauki „obojga praw”.

Przedstawione tu wnioski T. N. Bissona budzą zrozumiałe zaciekawienie tym, jak rodziły się instytucje parlamentarne w innych częściach Francji? Jaki mógł być wpływ na ten proces ruchu komunalnego na północy, przedstawionego w tak sugestywny sposób w ostatniej pracy A. Vermeescha⁵? Jak się wydaje, może też prezentowana praca przyczynić się do rozszerzenia dyskusji nad genezą tak wczesnego występowania miast na zgromadzeniach Hiszpanii. Być może tradycyjne tłumaczenie tego faktu specyfiką stosunków społecznych i politycznych wynikłych z rekonkwisty⁶ okaże się zbyt wąskie? Ze swej strony upomnielibyśmy się u autora o szersze rozważenie wpływów na analizowane przez niego zgromadzenia synodów kościelnych. Przecież właśnie na terenie Langwedocji znajduje się biskupstwo Narbonne, ośrodek o tradycjach sięgających schyłku starożytności, jeszcze w wiekach średnich promieniujący przykładem ożywionej praktyki odbywania zgromadzeń synodalnych⁷.

Rozwijająca się coraz żywiej mediewistyka północno-amerykańska na listę pio-

⁴ Por. G. Post, *Roman law and early representation in Spain and Italy*, pierwotnie w „*Speculum*” t. XVIII, 1943, obecnie w uzupełnionej i rozszerzonej postaci w teoż autora *Studies in medieval legal thought. Public law and the state 1100—1322*, Princeton 1964, s. 61 nn.

⁵ A. Vermeesch, *Essai sur les origines et la signification de la Commune dans le nord de la France (XI-e et XII-e ss.)*, Heule 1966, s. 197, *Études...* t. XXX.

⁶ Por. ostatnio A. Marongiu, op. cit., s. 103 n.; K. Koranyi, *Zum Ursprung des Anteils der Städte an den staendischen Versammlungen und Parlamenten im Mittelalter*, [w:] *Album Helen Maud Cam* t. I, Louvain 1960, s. 39 nn., *Études...* t. XXIII; I. S. Piczuga, *Iz istorii srednewiekowych obszczin — begetrij Kastilii*, [w:] *Socialno-ekonomiceskije problemy istorii Ispanii*, Moskwa 1965, s. 104 nn.

⁷ Por. E. W. Kemp, *Counsel and consent. Aspects of the government of the Church as exemplified in the history of the English provincial synods*, London 1961, s. 48 nn., gdzie tytułem porównania ze stosunkami angielskimi przedstawiona została działalność synodów diecezji Narbonne. Na temat wpływu procedur synodalnych na zgromadzenia polityczne por. St. Russocki, *Sredniowieczne synody prowincjonalne a zgromadzenia przedstanowe*, „*Czasopismo Prawno-Historyczne*” t. XVII, z. 1, 1965, s. 39 nn.

nierskich prac dotyczących dziejów Francji obok nazwisk takich badaczy jak J. Strayer⁸, C. Taylor⁹, Russel Mayor¹⁰ czy G. Langmuir¹¹, wpisać może śmiało T. Bissona. Dorobek tych badaczy wymownie podkreśla fakt, że dzieje krajów europejskich przestały stanowić monopol uczonych „Starego Łądu”.

Stanisław Russocki

E. A. Tarwierdowa, *Rasprostranienie Islama w Zapadnoj Afrikie (XI—XVI wv.)*, Moskwa 1967, s. 85.

Pod auspicjami Akademii Nauk ZSRR na początku 1967 r. ukazała się praca E. Tarwierdowej dotycząca przenikania islamu do Afryki Zachodniej (państwa: Ghana, Mali, Sonraj, Kanem-Bornu). Obejmuje ona okres od XI do XVI w., tj. od przyjęcia przez Ghanę islamu jako religii państwowej do politycznego upadku państwa Sonraj (1591 r.). Składa się ona z pięciu rozdziałów poświęconych kolejno problemom dotyczącym: 1. Północnej Afryki, 2. wczesnych ośrodków państwowości w Ghanie, Tekkurze i Gao, 3. Mali i Sonraju, 4. Kanem-Bornu; piąty rozdział dotyczący specyfiki islamu w Sudanie Zachodnim stanowi równocześnie zakończenie pracy.

Badania historyczne dotyczące średniowiecza afrykańskiego nie są w Związku Radzieckim nowością. Można wyliczyć tu prace D. A. Olderogge, L. E. Kubbel. Cenne jest również wydawnictwo Akademii Nauk ZSRR poświęcone tekstom arabskim, opisującym tereny na południe od Sahary¹. Również tematyka podjęta przez Tarwierdową jest interesująca, zasługuje na dokładne badania. Zajmował się nią S. J. Trimmingham, ale autor ten, podobnie jak Froelich, badając islam zachodniosudański ukazał głównie jego specyfikę sudańską, tzw. „czarny islam”, nie przedstawiając wpływu religii na kształtujące się społeczeństwa Ghany, Mali czy Sonraju². Nie ukazał on zjawiska nowej religii w jej rozwoju, stąd też powstały niejasne różnice między islamizacją wczesnośredniowieczną i okresu wojen świętych XIX w., mającą przecież inne podłoże, inne bodźce i warunki rozwoju. M. Małowist³ omawiał w swojej pracy między innymi problem islamu od innej strony: zapotrzebowania na islam wśród grup panujących, jego roli jednoczącej państwo.

Tarwierdowa podejmując tę tematykę badawczą nie ustrzegła się przed schematem jaki dominuje w opracowaniach zachodnioeuropejskich, dotyczących średniowiecza Sudanu Zachodniego, w których skupia się uwagę na dziejach politycznych i nimi tłumaczy całokształt życia społeczeństw interesujących nas terenów⁴. Nie przypad-

⁸ Por. J. Strayer i C. Taylor, *Studies in early French taxation*, Cambridge Mass. 1939.

⁹ Por. np. C. Taylor, *The composition of baronial assemblies in France 1315—1320*, „Speculum” t. XXIX, 1954, s. 433 nn.

¹⁰ R. Mayor, *Representative institutions in renaissance France 1421—1559*, Madison 1960, s. 182; tenże, *The deputies of the Estates General in renaissance France*, Madison 1960, s. 210.

¹¹ G. I. Langmuir, *Counsel and Capetian assemblies, Études...* t. XVIII, 1958, s. 21 nn.; „Judei nostri” and the beginning of Capetian legislation, „Traditio” t. XVI, 1960, s. 203 nn.; tenże, *Concilia and Capetian assemblies 1179—1230, Études...* t. XXIV, 1961, s. 27 nn.

¹ D. A. Olderogge, *Zapadnyj Sudan w XV—XIX wv.*, Moskwa—Leningrad 1960; L. E. Kubbel, *Iz istorii drevnego Mali*, „Afrikańskij Etnograficzeskij Sbornik” t. V, Moskwa—Leningrad 1963, s. 1—118; L. E. Kubbel, W. W. Matwiejew, *Arabskije istočniki VII—XV wv.*, Moskwa—Leningrad 1960; L. E. Kubbel, W. W. Matwiejew, *Arabskije istočniki X—XII wv.*, Moskwa—Leningrad 1965.

² S. J. Trimmingham, *Islam in West Africa*, London 1961; J. C. Froelich, *Les Musulmanes d'Afrique Noire*, Paris 1962.

³ M. Małowist, *Wielkie państwa Sudanu Zachodniego w późnym średniowieczu*, Warszawa 1964.

⁴ Np. Cornevin, *Histoire de l'Afrique*, Paris 1962.